

אראלה גרסיאני

חשיבותם של נרטיבים של לוחמות

אילת הראל-שלו ושיר דפנה-תקוע. **על ביטחון וחוסר ביטחון: הקרב הכפול של נשים לוחמות**. חיפה: פרדס הוצאה לאור, 2021.
207 עמודים

ד היום נכתב רק מעט על נשים לוחמות ועל ההתנסויות שלהן במצבים מבצעיים. הדבר נובע לא במקצת מכך ששנים רבות נשים בישראל, כמו במקומות רבים אחרים בעולם, לא היו חלק מהיחידות הקרביות. משום כך ספרן של אילת הראל-שלו ושיר דפנה-תקוע הוא ספר חשוב, תרומה של ממש לעבודות איכותניות אחרות שנכתבו על התנסויות של חיילים בצבא ובשדה הקרב.

ע

בהקדמה לספר המחברות מציגות את הטיעון המרכזי שלהן ואת גישתן המחקרית. משימתן העיקרית, לדבריהן, היא להראות את החשיבות שבחקר נשים לוחמות ולהדגיש את החידוש התאורטי שבקעקוע הבינריות השכיחה בחקר היחסים הבינלאומיים ובלמודי ביטחון בהתייחסות לנשים, ללוחמות ולהבחנה בין חיילים לאזרחים.

אני מודה לד"ר ניר גזית על תרומתו לניסוח הגרסה העברית.

הפרק הראשון מציג את המחקר הקיים בתחומי הלימוד הפמיניסטיים, יחסים בינלאומיים וביטחון ואת תרומתו התאורטית של החיבור הנוכחי לעומת המגמות הרווחות בדיסציפלינות אלה. המחברות מטעימות את החשיבות שבבירור ובניתוח נרטיבים של שחקנים מדינתיים אלימים ואת הצורך להימנע מהשוואות בינריות סטטיות בניתוח של קונפליקטים ואלימות בכלל.

הפרק השני הוא אמפירי יותר, ומטרתו לשטוח את המתודולוגיה ואת שיטת הניתוח שהחוקרות השתמשו בה. גישת "המדריך להקשבה" (Listening Guide) שפיתחה הסוציולוגית קרול גיליגן (Gilligan, 1982) מרכזית מאוד לעניינן ותורמת לתובנות שהספר שלפנינו מציע כאשר הוא מתייחס לפענוח נרטיבים של נשים לוחמות. באמצעות ניתוח מפורט של נרטיבים אלו אנו לומדים כיצד הקול של ה"אני" שונה מן הקול של ה"אנחנו" או של ה"הם/אחרים" וכיצד ניתן לפרש הבדלים אלה. כך למשל, כאשר קולות אלה מופרדים זה מזה אנו יכולים לראות שכאשר המרואיינות מדגישות את כוח הסוכנות (agency) והנחישות שלהן, הן משתמשות בקול של ה"אני", והלה מצומצם ל-I poems, שהמחברות תרגמו ל"שירי האני". ואולם כאשר המרואיינות מדברות על נושאים מורכבים מבחינתן, קולן הופך אמביוולנטי יותר – "קול האתה" (גוף שני, יחיד, זכר), שכן הוא מרחיק אותן מן המתרחש. עדינה, לדוגמה, משתמשת ב"שיר האני" כך: "אני הייתי חובשת קרבית בעזה. אני נחשבת בכירה כי הייתי ביחידה רפואית, אני הייתי באזורי לחימה" (עמ' 67). מרים, שמשתמשת ב"קול האתה", מתבטאת כך: "כשאתה פתאום מסתכל על הצד השני, אתה מבין את רמת ההרס. אתה מתנתק" (עמ' 69).

הפרק השלישי מתמקד בנושא הטראומה, שבמידה רבה היא ליבו של הספר. בפרק זה המחברות טוענות, שוב, בזכות ההתרחקות מחשיבה בינרית בהקשר של טראומה של הגבר ה"גיבור" לעומת הטראומה של האישה ה"קורבן" או האישה ה"היסטרית". כאן הכותבות מספקות מרחב חשוב לניתוח נרטיבים של טראומה של לוחמות נשים ולהשלכות של נרטיבים אלה. הדגש בניתוח הוא על בחינת הנשים כסוכנות פעילות, גם כאשר מדובר בחוויות קשות וטראומטיות אשר לכאורה מציינות אותן כסבילות. מדובר בתובנה חשובה שהיא מהותית לבירור משמעות החוויה של שירות נשים בצבא. דווקא בהקשר זה אני חושבת שהמחברות היו יכולות ללכת צעד אחד נוסף ולשאל מה מייחד את השירות הצבאי של אישה לעומת השירות הצבאי של גבר ומה מייחד את הטראומה הנשית מזו הגברית. ההצבעה על קיומן של חוויות טראומטיות של נשים היא

מלמדת מאוד כשלעצמה, אם כי היה אפשר להעמיק בניתוח ההבדלים בין טראומה נשית לטראומה גברית ובנטל הרגשי הייחודי שנשים לוחמות נושאות בהיותן גם לוחמות וגם ממלאות תפקידים בצבא. נושא הטראומה (במצבי קרב) הוא חשוב מאוד, וכך גם הכללת קולות הנשים בדיון הזה.

לטעמי, החלק המעניין ביותר בספר הוא הפרק הרביעי, שעניינו הגוף וכיצד נשים מדברות על גופן בעת הניסיון להשתלב בארגון צבאי שהוא גברי מאוד. למשל, מה המשמעות של קבלת המחזור החודשי בזמן היותך לוחמת, או מה קורה לך כאשר את צריכה להשתין בשטח או ללבוש פרטי ציוד שאינם מותאמים לגוף הנשי. המחברות מראות שבאופן מפתיע רוב הנושאים הללו נתפסים בעיני המרואיינות כ"אישיים" ולא כסוגיות שהצבא והמדינה צריכים להתייחס אליהם במישור המבני כדי לקדם את הכניסה של נשים ליחידות הלוחמות. ההתייחסות של הלוחמות אל הגוף הנשי במסגרת הצבא כאל סוגיה שאינה פוליטית מדגישה את האופן שרבות מהן מפנימות את הסדר המגדרי הקיים, המשמר את ההגמוניה הגברית, גם כאשר השירות הקרבי שלהן חותר תחתיו.

הפרק החמישי והמסכם פורש את תרומתו התאורטית של הספר, שהיא חשובה ביותר. המחברות מבקשות להדהד את קולותיהן המשותקים בדרך כלל של נשים לוחמות וקוראות לניתוח שלוקח ברצינות נרטיבים של נשים בלי ליפול בפח הבינרי של תפקידים מגדריים, אלימות וצבא. אני מאמינה כי תרומה זו הייתה יכולה להיות גדולה יותר אילו המחברות היו מתייחסות גם לעבודות קיימות מדיסציפלינות רלוונטיות אחרות העוסקות בחוויות צבאיות ובמגדר וצבא. אומנם הן מצהירות שנקודת המוצא שלהן היא הדיסציפלינות של יחסים בינלאומיים ולימודי ביטחון, שבמידה רבה משתמשות בהשוואות בינריות ואינן מקדישות תשומת לב מספקת ללא־אליטות במחקרים על סכסוכים ומלחמה; ובכל זאת אין התייחסות מספקת בספר למחקרים אנתרופולוגיים וסוציולוגיים (איכותניים) על לוחמים (ישראלים) העוסקים בדיוק בנושאים אלה ושוברים את אותן ההשוואות הבינריות בהתייחסות לחיילים כסוכנים של המדינה וכסוכנים חברתיים כפי שהמחברות מבקשות מאיתנו לעשות. חוקרים וחוקרות רבים, בכלל ובישראל בפרט, עשו בעשורים האחרונים מחקרים אתנוגרפיים מעמיקים ורחבי היקף על חיילים וחיילות ועל ההתנסויות המבצעיות שלהם. כמו המחקר הנוכחי גם עבודות אלה מאירות את החיילים הקרביים לא רק כסוכנים מדינתיים אלא גם כסוכנים חברתיים הפועלים במנותק מן המסגרת המדינתית המוסדית. האנתרופולוגיה, יותר מדיסציפלינות אחרות, נוקטת גישה הוליסטית

שכזו ומביאה בחשבון מגוון רחב של הקשרים חברתיים-תרבותיים והיסטוריים. כוחם של מחקרים אנתרופולוגים אלה הוא בכך שהם מתמקדים ביחידות ובמצבים מלחמתיים ספציפיים אך גם מנתחים את הדינמיקות המאפיינות אותם בהקשרים סוציו-פוליטיים רחבים.

ראוי להדגיש כי ניסיון של הכותבות לחולל שינוי באופן שבו האליטות הפוליטיות והחברתיות הישראליות תופסות את המציאות הישראלית ואת האלימות הצבאית המאפיינת אותה הוא מהלך חשוב וראוי. עבודתנו האקדמית צריכה תמיד להיאבק למען שינויים שכאלה מתוך הפניית הקשב הציבורי והמחקרי לנרטיבים של חיילים וחיילות, הזמינים היום יותר מבעבר, למשל באמצעות העדויות הניתנות לארגונים כמו "שוברים שתקה". למרבה הצער, האליטות הישראליות נוטות להתעלם מהנרטיבים של אותם סוכנים שהן שולחות לבצע את המדיניות שהן קובעות.

במחקר שייכתן שיעשה בעתיד יהיה מעניין מאוד לבדוק מה קורה לנשים הלוחמות לאחר השירות הצבאי; כיצד אפשר להבין את ההתנסויות שלהן כאשר הן חוזרות כאזרחיות לחברה הישראלית המאוד מיליטריסטית. בספר מוצגים רק מעט סיפורים של נשים שהשתחררו מהצבא המראים כיצד השתנו תפיסותיהן לאחר שחזרו לחיים האזרחיים. בהקשר זה ראוי לבחון גם מה מקומה של הטראומה והיחס החברתי והממסדי כלפיה לאחר השתחררותן מן השירות הצבאי. האם העיסוק הציבורי המוגבר בחוויות פוסט-טראומטיות של לוחמים גברים כולל גם חוויות פוסט-טראומטיות של לוחמות נשים? האם היחס כלפיהן זהה, בהתחשב בכך שמקור הטראומה עשוי להיות אחר מזה של גברים? ובראייה רחבה יותר – כיצד ההון הצבאי שרכשו הלוחמות הנשים בצבא מתורגם להון סימבולי, והאם ההמרה הזו דומה במאפייניה לתהליך המתרחש אצל הלוחמים הגברים? בחינה השוואתית שכזו תשפוך אור גם על מעמדן של נשים במערכת הצבאית וגם על ממדים רחבים יותר של מעמד ומגדר בחברה מיליטריסטית מאוד.

לסיכום, הספר מציע, אגב אימוץ נקודת מבט פמיניסטית, מגוון תובנות חדשות על ההתנסויות והחוויות של נשים לוחמות שהיו חסרות מאוד עד כה בספרות הקיימת על התנסויות צבאיות. הכותבות קוראות, ובצדק, לניתוח גמיש ופתוח יותר של התנסויות שכאלה, אשר חורג מן המסגרות האנליטיות הבינריות הדומיננטיות בחקר היחסים הבינלאומיים ובלמודי ביטחון. במובן זה הספר שלפנינו מוסיף נדבך חדש וחשוב לבחינה

של גישה מגדרית בשדות מחקר שעד כה נתפסו כ"גבריים מאוד", בעיקר בדיסציפלינות אלה.

מקור

Gilligan, Carol (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

ד"ר אראלה גרסיאני, המחלקה לאנתרופולוגיה, אוניברסיטת אמסטרדם.
דוא"ל: E.Grassiani@uva.nl